

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS

N U T A R I M A S
DĖL VALSTYBINĖS KALBOS POLITIKOS 2003–2008 M. GAIRIŲ

2003 m. birželio 3 d. Nr. IX-1595

Vilnius

Lietuvos Respublikos Seimas, išnagrinėjęs Valstybinės kalbos politikos 2003–2008 m. gairių projektą, n u t a r i a:

1 straipsnis.

Patvirtinti Valstybinės kalbos politikos 2003–2008 m. gaires (pridedama).

2 straipsnis.

1. Paveisti Valstybinei lietuvių kalbos komisijai sudaryti darbo grupę iš Vyriausybės įstaigų, ministerijų ir departamentų atstovų ir iki 2003 m. liepos 1 d. parengti Valstybinės kalbos politikos 2003–2008 m. gairių įgyvendinimo priemonių planą.

2. Valstybinės kalbos politikos 2003–2008 m. gairių įgyvendinimo priemonių planą iki 2003 m. spalio 1 d. pateikti tvirtinti Vyriausybei.

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS PIRMININKAS

ARTŪRAS PAULAUSKAS

VALSTYBINĖS KALBOS POLITIKOS 2003–2008 M. GAIRĖS**I. BENDROSIOS NUOSTATOS**

Lietuvių kalba yra Lietuvos tautinio ir kultūrinio savitumo pagrindas. Lietuvos Respublikos Konstitucija jai yra suteikusi valstybinės kalbos statusą, ji yra valstybės valdymo – valstybės ir individo, valstybės ir visuomenės santykių kalba.

Pagrindinis valstybinės kalbos politikos tikslas – išsaugoti kalbos paveldą ir skatinti jos plėtrą, kad būtų užtikrintas lietuvių kalbos funkcionalumas visose viešojo gyvenimo srityse. Svarbiausias kalbos politikos uždavinys – planingai ir kūrybingai veikti valstybinės kalbos raidą taip, kad visuomenė suvoktų savosios kalbos vertę ir nenusiviltų jos galiomis.

Valstybinės kalbos politika turi būti suprantama ir priimtina visuomenei.

Lietuvos Respublika visiems jos teritorijoje gyvenantiems asmenims, priklausantiems tautinėms (etninėms) mažumoms, sudaro sąlygas puoselėti ir plėtoti savo tautos ar etninės grupės kalbą.

Valstybinės kalbos politika yra valstybės bendrosios politikos dalis, todėl neatsiejama nuo Europos ir pasaulio integracijos skatinamų procesų. Viena vertus, Europoje stiprėja visuotinė nuostata, kad būtina išsaugoti kalbų įvairovę, kad nacionalinių kalbų apsauga ir puoselėjimas yra valstybinės svarbos dalykas. Kita vertus, kalbų vartojimui didelę įtaką daro ir ekonominiai bei socialiniai veiksniai, o jie palankesni vadinamosioms tarptautinio bendravimo kalboms.

Kalbos politikos įgyvendinimo pagrindas yra kalbos planavimas, apimantis šias sritis: kalbos statusą (kalbos vartojimo teisinės bazės kūrimą ir tobulinimą), kalbos sistemą ir vartoseną, kalbų mokymą.

II. PADĖTIES APŽVALGA

Valstybinės kalbos įstatymu, kitais įstatymais ir poįstatyminiais aktais sukurti teisiniai valstybinės kalbos apsaugos ir plėtos pagrindai. Valstybinė kalba privaloma teisės aktų leidimo, viešojo administravimo, švietimo, paslaugų ir kitose viešojo gyvenimo srityse; žiniasklaidos priemonėms, knygoms ir kitiems leidiniams, viešiesiems užrašams keliama kalbos taisyklingumo reikalavimai.

Už valstybinės kalbos statuso ir viešosios kalbos taisyklingumo pažeidimus numatyta administracinė atsakomybė pagal Administracinių teisės pažeidimų kodeksą.

Veikia kalbos norminimo, tvarkybos ir priežiūros institucijos: Valstybinė lietuvių kalbos komisija, Valstybinė kalbos inspekcija, savivaldybių kalbos tarnybos. Prie viešosios kalbos ugdymo prisideda Lietuvių kalbos draugija, kitos visuomeninės organizacijos, pedagogai, įvairių sričių specialistai, studentai.

Valstybė kaip prioritetinę mokslo šaką remia lietuvių kalbos tyrimus, sudaro sąlygas saugoti kalbos normas, asmenvardžius, vietovardžius, tarmes, rašytinius kalbos paminklus. Mokslo darbai dirbami Lietuvių kalbos institute, aukštųjų mokyklų lituanistinėse katedrose. Leidžiami fundamentiniai kalbos mokslo veikalai, bendrinės kalbos, terminų žodynai, kalbos patarimų leidiniai ir kt. Lituanistikos mokslas yra pasiekęs tarptautinį pripažinimą.

Valstybinės kalbos plėtrą skatina keturios Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintos kalbos programos: Valstybinės kalbos vartojimo ir ugdymo 1996–2005 m. programa, Lietuvių kalbos informacinėje visuomenėje 2000–2006 m. programa, Svetimžodžių keitimo lietuviškais atitikmenimis tvarka, Tarmių ir etninių vietovardžių išsaugojimo 2001–2010 metų programa.

Dideles galimybes lietuvių kalbos normų ir rekomendacijų sklaidai, kalbos norminimo sąsajai su kalbos vartotojais atveria informacinės technologijos, kurias taikyti kalbos reikmėms padeda įvairiausių Lietuvos mokslo sričių specialistai.

Šiuo metu prasideda naujas valstybinės kalbos funkcionavimo etapas. Jį lemia tiek Europos integracijos procesai, tiek valstybės užsibrėžtas strateginis tikslas sukurti žinių visuomenę, todėl būtina patikslinti esamas ir suformuluoti naujas valstybinės kalbos politikos nuostatas.

Globalizacijos procesas skatina ne tik kultūrų integraciją, bet ir jų vienodėjimą. Globalizacijos filosofijai ypač būdingas funkcionalumo kriterijus, todėl į kalbą imama žiūrėti tik kaip į bendravimo įrankį, kalba atskiriama nuo kultūros ir ją vartojančių bei kuriančių žmonių. Pradedama vyrauti viena, laikoma universalia, kalba, o kartu sudaroma galimybė įsigalėti ir vienai kultūrai.

Svarbiausia pasaulinės materialinės ir intelektualinės rinkos tarpininke laikoma anglų kalba. Jos vaidmuo didėja Lietuvos ekonominiame, socialiniame ir kultūriniame gyvenime: stiprėja ne tik anglų kalbos mokymosi, bet ir specialybės įgijimo, darbo, intelektualinės kūrybos šia kalba motyvacija, o kartu menkėja lietuvių kalbos prestižas.

Valstybinės kalbos politika turi sukurti atsvarą globalizacijos sąlygojamoms naujoms vertybinėms orientacijoms, antraip ateities žinių visuomenė gali būti praradusi savo kalbą ir apskritai tautinę tapatybę.

Pagrindinis valstybinės kalbos politikos dokumentas – Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymas šiandienos požiūriu nepakankamai tiksliai apibrėžia valstybinės kalbos vartojimo sritis, jos santykį su kitomis kalbomis, kalbos norminimo, kalbos vartosenos tvarkybos ir priežiūros subjektų ryšį ir pan.

Tobulintinos ir kitų teisės aktų nuostatos, susijusios su kalbos politika ir jos įgyvendinimu.

Negarantuojama Lietuvos piliečių teisė palaikyti darbo santykius ir tobulinti kvalifikaciją valstybine kalba. Teisės normomis neužtikrinamas gamybai ir verslui reikalingų techninių ir normatyvinių dokumentų vertimo į lietuvių kalbą privalomumas.

Įstatymais nustatyta, kad aukštosiose mokyklose dėstomoji kalba yra lietuvių kalba, tačiau daugėja kursų, dėstomų užsienio kalbomis, bet nesusietų su specialybės kalbos tobulinimu.

Didėja dalis valstybės finansuojamų mokslo darbų ir kitų intelektualinės veiklos produktų ne valstybine kalba. Dokumentuose, nustatančiuose dėstytojų ir mokslo darbuotojų kvalifikacinius reikalavimus, pirmenybė teikiama mokslinėms publikacijoms užsienio kalbomis. Terminologijos darbas nepriskirtas prie taikomosios mokslinės veiklos, dėl to silpnėja motyvacija plėtoti lietuvišką terminiją ir apskritai visą mokslo kalbą.

Informacinių technologijų plėtra yra daug spartesnė negu elektroninės terpės lietuvinimo darbai.

Nesukurta valstybės valdymui ir viešajai vartosenai reikalingų terminų paieškos sistema – nėra valstybinio elektroninio terminų banko, todėl sunku kontroliuoti svetimžodžių srautą, sparčiau standartizuoti terminiją, susieti ją su kitomis kalbomis, o tai būtina norint įdiegti lietuvių kalbą į elektroninę terpę, užtikrinti tinkamą Europos Sąjungos teisės aktų ir kitų dokumentų vertimą.

Nesuderinta su vietovardžiais susijusių registrų, kadastrų ir kitų duomenų bazių tvarkytojų veikla, nėra vientisos vietovardžių registravimo, norminimo, duomenų kodavimo, informacijos mainų ir teikimo vartotojams sistemos. Tobulinti šią veiklą skatina ne tik valstybės administravimo reikmės, bet ir pasaulinis Jungtinių Tautų koordinuojamas valstybių vietovardžių standartizavimo procesas.

Nepakankamai aiškiai reglamentuotas valstybinės kalbos ir užsienio kalbų santykis viešojoje vartosenoje. Gausėja viešųjų užrašų užsienio kalbomis.

Netaisyklinga kalba pateikiama, o todėl ir netiksli prekybos ir paslaugų informacija ne tik kenkia vartotojų interesams, bet ir menkina valstybinės kalbos įvaizdį, stabdo vartojimo srities terminijos plėtrą, skatina nelietuviškų kalbos elementų gausėjimą.

Valstybinės lietuvių kalbos komisijos įstatymo šiai komisijai suteikti nemaži įgaliojimai įgyvendinti kalbos politiką, tačiau didžioji jų dalis susijusi su kalbos sistemos ir vartosenos tvarkyba. Kai kurie kiti svarbūs sprendimai (pvz., dėl lietuvių kalbos mokymo ir ugdymo, kitų

kalbų vartojimo reglamentavimo įvairių ministerijų rengiamuose teisės aktuose ir pan.) dažnai priimami be Valstybinės lietuvių kalbos komisijos išvadų, nes nenustatyti teisiniai šios komisijos ryšiai su kitomis valstybės institucijomis. Įstatymais, Vyriausybės nutarimais, įvairių institucijų teisės aktais oficialiojoje vartosenoje įtvirtinama nemaža dalis terminijos (kartu ir svetimžodžių), neįvertintos Valstybinės lietuvių kalbos komisijos ekspertų.

Pagal Vietos savivaldos įstatymą viena iš savivaldybės perduotų valstybinių funkcijų yra valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo kontrolė, tačiau neapibrėžtas savivaldybių kalbos tvarkytojų statusas, jų kompetencija, ryšys su Valstybine lietuvių kalbos komisija ir Valstybine kalbos inspekcija neužtikrina deramo šios funkcijos vykdymo.

Per silpnas valstybinės kalbos priežiūros institucijų grįžtamasis ryšys su kalbos norminimo ir reglamentavimo institucijomis, todėl stinga informacijos apie kalbos vartojimo pokyčius ir polinkius, kalbos planavimo veiksmingumą.

Valstybinės kalbos kontrolės metodika neužtikrina šios kontrolės visuotinumą ir veiksmingumą, pirmiausia žiniasklaidos, leidybos, kino ir videoprodukcijos, vartojimo informacijos srityse, darančiose didžiausią įtaką visuomenės kalbos kultūrai.

Nuo kalbos vartosenos poreikių atsilieka taikomosios kalbotyros plėtra. Nespėjama tirti ir bendrinės kalbos požiūriu vertinti naujų kalbos reiškinių, teikti rekomendacijų, ypač dėl svetimžodžių. Dėl ekonomikos ir kitų sričių sparčios plėtros kalbai jau yra iškilę žodyno sunkumų. Labai trūksta kalbos technologijų darbų, o be jų neįmanomas elektroninės terpės lietuvinimas. Kompiuterinėms teksto taisymo programoms stinga sintaksės, kalbos kultūros, stilistikos elementų.

Trūksta sutarimo dėl kalbos normų variantiškumo ir jų taikymo griežtumo laipsnio, normų sąsajos su dabartinėmis tarmėmis ir interdialektais (įskaitant ir miesto kalbos atmainas), dėl stilistinės kalbos įvairovės palaikymo būdų (ypač švietimo sistemoje) ir pan. Norminant kalbą ne visada atsižvelgiama į vartotojų nuomonę. Stinga sociolingvistinių tyrimų, būtinų grįžtamajam ryšiui tarp kalbos normintojų ir kalbos vartotojų užtikrinti.

Bendrinės kalbos atotrūkį nuo gyvosios kalbos didina per menkas tarmių kaip kultūros ir kalbos vertybės suvokimas, nors tarmės yra bendrinės kalbos gyvybės šaltinis, patikima kalbos nuskurdimo atsvara. Europos etnokultūros sąjūdžio kontekste pastangoms puoselėti tarmes stinga šiuolaikiškumo, tarmėmis per mažai remiamasi švietimo sistemoje, taip pat ugdant Lietuvos etnografinių regionų savitumą.

Gerinti viešąją kalbą trukdo ir nepakankamai išplėtotą lietuvių kalbos normų ir kalbos patarimų sklaidos sistema, ypač elektroninėje terpėje. Kaip tik šis komunikacijos būdas atveria dideles galimybes įtraukti į kalbinę veiklą įvairiausių visuomenės sluoksnius, stiprinti jų kultūrinę ir kalbinę savimonę.

Kalbos norminimo subjektų (Valstybinė lietuvių kalbos komisija, Lietuvių kalbos institutas, aukštųjų mokyklų lituanistinės katedros, pavieniai mokslininkai lituanistai, iš dalies ir valdžios bei valdymo institucijos, kalbos reiškinius įteisinančios savo teisės aktais) veiklai stinga darnos.

Valstybinio lietuvių kalbos egzamino rezultatai ir aukštųjų mokyklų dėstytojų patirtis liudija prastėjantį moksleivių, taigi ir būsimų įvairių sričių specialistų, netgi mokslininkų, raštingumą – bendrojo lavinimo mokykloje lietuvių kalbos išmokoma nepakankamai.

Dabartinė pedagogų rengimo ir atestavimo sistema neužtikrina mokytojų kalbos taisyklingumo.

Aukštojo mokslo sistemoje lietuvių kalbos kaip specialybės kalbos tobulinimo motyvą pranoksta kitų kalbų mokymosi motyvacija siekiant patekti į pasaulinę darbo rinką. Neskatinamas dėstytojų kalbos tobulinimas. Rezultatas – profesinių puskalbių radimasis ir įsitvirtinimas darbo srityje. Būsimieji užsienio kalbų specialistai nepakankamai išmokomi lietuvių kalbos, todėl labai opi vertėjų lituanistinės kvalifikacijos problema.

Per mažą vietos lietuvių kalbos mokymui skiriama žurnalistikos studijų programose, dėl to nukenčia žiniasklaidos kalba.

Aprobuojant vadovėlius ir kitas mokymo priemones nekeliami kalbos taisyklingumo reikalavimai.

Lietuvoje neįteisinta užsieniečių valstybinės kalbos mokymo ir vertinimo sistema, įdiegta daugelyje Europos šalių.

III. VALSTYBINĖS KALBOS POLITIKOS TIKSLAI

Naujomis politinio, ekonominio, socialinio ir kultūrinio gyvenimo sąlygomis svarbiausi yra šie vienas nuo kito neatsiejami valstybinės kalbos politikos tikslai:

- užtikrinti valstybinės kalbos funkcionalumą visose viešojo gyvenimo srityse;
 - patenkinti naujus, Europos integracijos lemiamus žinių visuomenės poreikius;
 - skatinti kūrybingą kalbos paveldo panaudojimą kalbos vartosenos reikmėms.
- Užsibrėžtiems tikslams siekti palankūs veiksniai:
- sukurti teisinio valstybinės kalbos reglamentavimo pagrindai;
 - veikia valstybinės kalbos norminimo, tvarkybos ir priežiūros institucijos;
 - vykdomos valstybinės kalbos programos;
 - aktyvioji visuomenės dalis pritaria kalbos puoselėjimo veiklai;
 - informacinės technologijos atveria naujas valstybinės kalbos plėtros galimybes.
- Nepalankūs veiksniai:
- lietuvių kalbos sistemą ir vartoseną stipriai veikia anglų ir rusų kalbos;
 - kalbos norminimas atsilieka nuo vartosenos polinkių;
 - lietuvių kalba per lėtai diegiama elektroninėje terpėje;
 - vyrauja nuostata, kad kalbos puoselėjimas yra tik kalbininkų rūpestis;
 - menkėja lietuvių kalbos prestižas kai kuriose visuomenės grupėse.

IV. VALSTYBINĖS KALBOS POLITIKOS ĮGYVENDINIMO KRYPTYS

1. Kalbos statusas

- Kad būtų užtikrintas lietuvių kalbos vartojimas viešojoje elektroninėje terpėje:
- pripažinti prioritetiniais ir spartinti lietuvių kalbos taikymo informacinėse technologijose darbus;
 - bendradarbiauti su kitomis valstybėmis sprendžiant programinės įrangos pritaikymo nacionalinėms kalboms problemas;
 - kelti lietuvių kalbos taisyklingumo reikalavimus viešojoje elektroninėje terpėje;
 - suteikti visuomenei prieigą prie elektroninių kalbos informacijos bankų.
- Kad būtų stiprinamos lietuvių kalbos pozicijos daugiakalbės Europos sąlygomis:
- užtikrinti valstybės atstovavimą tarptautiniuose renginiuose kalbų politikos klausimais;
 - prisidėti prie tarptautinių iniciatyvų įtvirtinti kalbų lygybę;
 - inicijuoti naują realybę atitinkančią kalbų politiką Baltijos šalių regione;
 - užtikrinti visų Lietuvos teisės sistemai reikalingų dokumentų vertimą į valstybinę kalbą;
 - rūpintis laisvai prieinamų duomenų apie lietuvių kalbą pateikimu tarptautiniuose informacijos tinkluose;
 - skatinti lietuvių kalbos propagavimą ir dėstymą užsienyje.
- Siekiant užtikrinti Lietuvos gyventojų teisę vartoti valstybinę kalbą darbo santykių srityje:
- reglamentuoti valstybinės kalbos, kaip darbo ir kvalifikacijos tobulinimo, taip pat techninių ir normatyvinių dokumentų kalbos, vartojimą;
 - organizuoti nemokamą lietuvių kalbos mokymą Lietuvos darbo biržos sistemoje.
- Siekiant užtikrinti mokslo kalbos plėtrą:
- teisinėmis ir finansinėmis priemonėmis skatinti lietuviškos terminijos kūrimą ir vartojimą;
 - suteikiant mokslinę kvalifikaciją kelti publikacijų valstybine kalba reikalavimą;
 - reguluoti dėstomųjų kalbų santykį aukštosiose mokyklose;
 - skatinti specialybės kalbos tobulinimą aukštosiose mokyklose.
- Siekiant kalbos norminimo, tvarkybos ir priežiūros sistemos veiksmingumo:

užtikrinti su valstybinės kalbos statusu ir vartojimu susijusių teisės aktų darną, koordinuoti jų rengimą;
 tiksliau reglamentuoti kalbos norminimo, tvarkybos ir priežiūros subjektų santykius;
 aiškiau apibrėžti savivaldybių kalbos tvarkybos grandies statusą ir kompetenciją;
 tobulinti valstybinės kalbos statuso įgyvendinimo ir viešosios kalbos vartojimo taisyklingumo kontrolės metodiką;
 sukurti valstybinį elektroninį terminų banką;
 sukurti elektroninę vietovardžių duomenų bazę;
 plėtoti sociolingvistinius kalbos vartojimo tyrimus.

2. Kalbos sistema ir vartoseną

Siekiant užtikrinti lietuvių kalbos tradicijų tęstinumą:
 skatinti kalbos paveldo perimamumą;
 rūpintis rašytinio ir garsinio kalbos paveldo apsauga, tyrimais ir prieinamumu;
 sudaryti deramas sąlygas fundamentinių dabartinės kalbos tyrimų plėtrai;
 remiantis fundamentiniais kalbos tyrimais plėtoti taikomąją kalbotyrą;
 kalbos norminamąjį darbą glaudžiau sieti su fundamentinių tyrimų rezultatais ir kalbos vartosenos poreikiais;
 užtikrinti lietuviškos terminijos plėtrą ir sklaidą;
 skatinti kalbos technologijų plėtrą.
 Siekiant visapusiškiau tenkinti valstybės valdymo ir visuomenės kalbines ir kultūrinės reikmes:
 skatinti darnų kalbos norminamojoje veikloje dalyvaujančių institucijų bendradarbiavimą;
 į kalbos norminamąją veiklą įtraukti suinteresuotas visuomenės grupes;
 diegti modernius kalbos normų ir patarimų sklaidos būdus;
 skatinti gyvąją tarmių vartoseną kaip bendrinės kalbos turtinimo ir etnografinių tradicijų ugdymo šaltinį;
 remti užsienyje gyvenančių lietuvių pastangas išsaugoti gimtąją kalbą.

3. Kalbų mokymas

Siekiant gerinti kalbų mokymą ir ugdymą:
 parengti naują valstybinės ir gimtosios kalbos mokymo bendrojo lavinimo mokykloje koncepciją, užtikrinančią tokią kalbos mokymo kokybę, kuri leistų žinių visuomenės nariui įgyti reikiamą kompetenciją;
 parengti šiuolaikinį užsienio kalbų mokymo bendrojo lavinimo mokykloje modelį;
 tobulinti suaugusiųjų valstybinės kalbos mokymą;
 užtikrinti deramą vadovėlių ir kitų už valstybės lėšas leidžiamų mokymo priemonių kalbą;
 visų dalykų mokytojams ir dėstytojams kelti griežtesnius lietuvių kalbos taisyklingumo reikalavimus.

V. BAIGIAMOSIOS NUOSTATOS

Valstybinės kalbos politikos gairės tikslinamos atsižvelgiant į jose iškeltų tikslų įgyvendinimo rezultatus ir kalbos vartosenos poreikius.
 Šių gairių nuostatomis remiamasi rengiant valstybines kalbos programas, valstybės institucijų, mokslo ir mokymo įstaigų veiklos planus.